

ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ ІМЕНІ Г.С.СКОВОРОДИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

ВОЗНИЙ Андрій Петрович

УДК 118:001+168.522

**ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ ЖИВОЇ СИЛИ В ЕВОЛЮЦІЇ
ЛЮДСЬКОЇ ТІЛЕСНОСТІ**
(методолого-синергетичний аналіз)

Спеціальність 09.00.09 – філософія науки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ - 2005

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Центрі гуманітарної освіти НАН України.

Науковий керівник – доктор філософських наук, професор

Соловей Леонід Антонович,

Центр гуманітарної освіти НАН України,
професор

Офіційні опоненти – доктор філософських наук, професор

Крисаченко Валентин Семенович,

Національний інститут стратегічних
досліджень,

завідувач відділу етнополітики,

– кандидат філософських наук, доцент

Шашкова Людмила Олексіївна,

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка,

кафедра філософії гуманітарних наук,

доцент.

Провідна установа – Національний медичний університет

імені О.О.Богомольця МОЗ України,

кафедра філософії, м.Київ.

Захист відбудеться 30 вересня 2005 року о 14.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.161.01 в Інституті філософії імені Г.С.Сковороди НАН України, 01001, Київ-1, вул. Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України, 01001, Київ-1, вул. Трьохсвятительська, 4.

Автореферат розісланий 30.08. 2005 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філософських наук

Т.В.Гардашук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Історично розвиток знань про людину спирається на широке коло природничих та філософських наук. Поняття про живу силу виникає ще в теоретичній механіці. З переходом до нового етапу розвитку наук про живе стає необхідним дослідження саме живих сил, що є основою самоорганізації будь-якого живого тіла, організму та людської тілесності. Здібність живої істоти до множинного різновиду дій, рухів, діяльностей потребує системного підходу. Сила розуміється традиційно, як міра активності, руху, розвитку різних систем: матеріальних і ідеальних. При цьому виникають завдання більш конкретного усвідомлення сутності людського тіла та людської поведінки в якісно відмінних середовищах: істотному та штучному.

Зі створенням релятивістської фізики, квантової механіки, загального переходу науки на молекулярний, атомарний і субатомарний рівні організації матерії, з виникненням комп'ютерного експерименту і синергетики, стрімким розвитком космонавтики, робототехніки, інформатики традиційне розмежування природного і штучного, а тим більше - “живого” і “неживого”, стало ще більш проблематичним і актуальним.

По відношенню до людини, розмежування механічних і сутнісних (живих) сил сполучено з більш складною групою філософських проблем, зокрема проблема співвідношення душі і тіла, що має довгу, поліваріантну історико-філософську традицію.

Одним із ключових понять, до якого апелювали при осмисленні природи людини є поняття “жива сила”. Сучасні проблеми клонування, використання генетично модифікованих організмів, трансплантації, психотехнології та інших, що зачіпають безпосередньо природу людини, актуалізують аналіз поняття “живої сили”.

У даній дисертації систематично досліджуються і загальнотеоретичні, і конкретні аспекти про сутність живої сили, людської тілесності у її системній цілісності і у багатофакторному середовищі взаємодій. Цей предмет розглядається у його історико-культурній еволюції і теоретико-пізнавальному розвитку знань різних наук про сутність живого загалом і головним чином людини, її тілесності, духовності, ментальності. Теоретичне розуміння поняття живих сил у різні періоди історії аналізуються і досліджуються нами на фоні еволюції наукових знань про людську тілесність взагалі.

Актуальність теми обумовлена сучасним проникненням людства в космічний простір та іншими змінами техногенного та соціо-культурного середовища сучасної цивілізації. Завдання збереження та примноження живих сил людської тілесності вимагає переосмислення багатьох традиційних філософських та конкретно-наукових концепцій.

Поняття тіла і тілесності розроблялося (з різних сторін й у різних теоретичних аспектах) багатьма мислителями минулого і сучасності: філософією даосизму, іншими школами найдавніших східних філософських систем Індії, Китаю, античною філософією, філософією середньовіччя і Ренесансу, у тривалій історичній традиції філософії християнства та у наступні історичні періоди. Найбільш вагомий внесок після Аристотеля і мислителів середньовіччя в розвиток знань про природу живих сил і людської тілесності був внесений творчістю Ф.Бекона, Р. Декарта, Г.Лейбніца, Б.Спінози, представниками німецької класичної філософії Г.В.Ф.Гегелем, І.Кантом, Л.Фейєрбахом.

У більш пізній період у розглянутому контексті великого значення набувають праці Р. Барта, Г. Бондарєва, Е. Гуссерля, Ж. Делеза, І. Кона, К. Маркса, М. Мерло-Понті, П. Флоренського, М. Фуко, Ю. Хабермаса, Ф. Енгельса, Е. Юнгера і багатьох інших.

Діалектика взаємодії активних і діючих сил у різноманітні форм і способів існування тілесного, духовного, ментального глибоко розглянута у філософських вченнях і працях Аль Газалі, Аль Фарабі, М Болтаєва, Г. Бондарєва, С. Булгакова, Е. Газарової, П. Гайдєнко, П. Гуревича, Д. Дубровського, В. Зєньковського, Ібн Сіні, А. Кардека, В. Кизими, В. Косяка, В. Кузіна, П. Лєсгафта, Т. Нагєля, Б. Нікітюка, С.Франка, Г. Хакєна.

Вагомий внесок у дослідження даної проблематики внесли В. Аршинов, Л.Бєрталанфі, А. Голубєв, Л. Гримак, В. Гумбольдт, Н. Гуменюк, М. Дєпенчук, Ф. Капра, М. Кисєльов, В. Клименко, Е. Князева, М. Костюк, С. Кримський, В. Крисаченко, С. Курдюмов, В. Кузнєцов, В. Лук'янець, М. Попович, В. Рижко, Л. Соловей, В. Столяров, А. Тюрінг, Н. Хамітов, О. Шпенглер.

Сучасний етап наукових розробок у досліджуваній дисертантом проблематиці пов'язаний не тільки з історико-філософським процесом, а й з розвитком класичного і некласичного природознавства, з новітніми досягненнями постнекласичної науки, які одержали глибоке теоретичне висвітлення у вітчизняній філософії і працях з філософії науки Київської філософської школи.

Нові підходи до пізнання і розуміння живих сил людської тілесності як складної системи, що самоорганізується, розробляються у фундаментально-теоретичному й експериментально-прикладному аспектах. Це пов'язано, наприклад, з розвитком наук про космос, вивченням поведінки людини в штучному середовищі (на орбітальній станції, у відкритому космосі, в умовах невагомості). Крім того, подібні проблеми виникають також у зв'язку з потребами створення складних інтелектуально-технічних систем, рішенням завдань моделювання людської тілесності (рухових, сенсорних і багатьох інших здатностей людського організму) у сучасній робототехніці. Щодо цього виявилися досить цінними сучасні дослідження і розробки О. Газенко, А. Губінського, А. Клизовського, Г. Колесникова, П. Поповича, А. Тойнбі, М. Шахінпура, А. Ендрю, Дж. Агіна, Р. Кука, Дж. Хевіта, Х. Като, Н. Сато, К. Сігумото, М. Рейберта, Т. Морікузу і багатьох других авторів.

Разом з тим, варто підкреслити, що всі зазначені праці і розробки стосуються досить спеціалізованих областей наукового пізнання і ґрунтуються на різноманітних цільових установках у відповідності до конкретних дослідницьких завдань. Досі фактично немає системних філософських праць і узагальнень такого рівня, які б давали цілісне уявлення про сукупність знань щодо розуміння сутності живих сил людської тілесності, отриманих в історії філософії, класичній науці і сучасних розділах некласичного природознавства. Новий синтез знань, що включає в себе метафізичну фазу досліджень, пізнання діалектики живих сил людської тілесності на основі даних постнекласичної науки також залишається актуальним завданням, розв'язанню якого і присвячене дане дисертаційне дослідження.

Зв'язок роботи з науковими проблемами, планами, темами.

Обраний напрям досліджень пов'язаний з державною науково-дослідною темою 01050000638 “Особливості сучасної філософсько-методологічної культури”, що розробляється Центром гуманітарної освіти НАН України, та державною науково-дослідницькою темою 0100V002975 “Синергетика та коеволуція складних систем”, яка розробляється кафедрою філософії та соціології Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка.

Мета та завдання дослідження: розробити узагальнюючу концепцію сутності живих сил в еволюції людської тілесності на основі виявлення багатофакторних групових взаємодій між діючою та активною силою людського організму.

Реалізація даної мети передбачає необхідність розв'язання наступних дослідницьких завдань:

- здійснити порівняльний аналіз змістовного розмаїття поняття сили і на цій основі визначити специфіку живих сил людської тілесності;
- виявити методолого-теоретичні підстави розмежування живих сил людського організму на “діючу” і “активну”;
- розробити синтетичний підхід до дослідження живих сил організму в еволюції людської тілесності;
- розкрити діалектику динамічних форм існування і сутності живих сил на основі дослідження багатофакторних групових взаємодій між діючою і активною силою людського організму.

Об'єктом дисертаційного дослідження є філософські та конкретно-наукові концепції людської тілесності.

Предметом дослідження є жива сила, як міра активності, руху й розвитку людської тілесності на етапі техногенної цивілізації.

Методи дослідження. Методологічну і теоретичну основу дослідження складають фундаментальні положення в галузі філософії, біології, психології, соціології, антропології, еволюційної теорії, синергетики. Автор звертається до широкого спектру філософських і конкретно-наукових теоретичних побудов і вчень із проблем взаємозв'язку душі і тіла, матеріального і ідеального, фізичного і духовного в складі людської тілесності. Логіко-гносеологічну основу дослідження узагальненої концепції про синергетичний синтез знань по досліджуваному предмету становлять принципи світоглядного філософського плюралізму, холізму, що дозволяє певною мірою подолати наявний нині теоретичний "розрив" між методологією природознавства, гуманітарних, технічних наук в аспекті виявлення міждисциплінарного теоретичного змісту проблеми.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вперше здійснено систематичний методолого-синергетичний аналіз багатоаспектного поняття “живої сили”. Розроблено узагальнюючу концепцію про різноманітність динамічних форм існування і сутності живих сил в еволюції людської тілесності, яка створює підстави для сучасного пізнання коливань основних функціональних систем людського організму, зокрема його поведінки в штучному середовищі перебування.

Основні елементи наукової новизни конкретизуються в наступних положеннях, які виносяться на захист, а саме:

- проведено порівняльний аналіз змістовного різноманіття поняття сили; зафіксовані елементи даного різноманіття, що дозволяє визначити специфіку

розуміння живих сил людської тілесності;

- виявлено низку стійких змістів, що становлять концептуальну визначеність поняття “живі сили організму”; на цій основі розкриті методолого-теоретичні підстави поділу живих сил людського організму на “діючу” і “активну”; розкрита якісна своєрідність їхньої дії і взаємодії;
- обґрунтовано, що живу силу і потенціал живого не правомірно зводити до сукупності його "діючих сил", тому що "активні" сили, як правило, приховані, вони є потенційними, а не актуальними, динамічними, але не статичними. Активні сили проявляють себе лише в сфері системної і багатофакторної взаємодії (тіла з оточуючим середовищем), тобто в системі безперервного відображення станів двох різноманіть "зовнішнього" (природного або штучного середовища перебування) і "внутрішнього" (динамічного різноманіття всієї сукупності живих сил у даному стані людської тілесності);
- розроблено синтетичний (методолого-метафізичний і діалектичний) підхід до дослідження живих сил; його основу становить "принцип феноменологічної поступовості" у розкритті багатофакторних (групових) взаємодій між діючими і активними силами;
- показано, що в системі детермінантних факторів живих сил людського організму можуть спостерігатися комбінаторні біфуркації, що призводять до розриву і деструкції емерджентних зв'язків між природним, біологічним, психологічним, соціальним і духовним. При цьому, виявлення афектів (типу різноманітних відхилень від норми, флуктуацій, різних хвороб тілесного і душевного стану людського організму), образно кажучи, так названих "дивних атракторів", є подією не випадковою, а закономірною;
- розкрито діалектику динамічних форм існування і сутності живих сил людської тілесності, що моделює системну цілісність і механізми руху всіх основних життєво важливих функцій людського тіла з урахуванням граничних обмежень їхнього нормального функціонування в штучному середовищі перебування; показано, що з розвитком космонавтики і робототехніки серед різноманіття факторів (природних, біологічних, психологічних, соціальних, духовних) все більшого значення набувають інформаційний і соціотехногенний фактори, які побічно характеризують пріоритетну сферу можливого теоретичного і практичного застосування концепції синергетичного синтезу знань про живі сили людського організму в сучасних умовах.

- філософське дослідження проблем взаємозв'язку, взаємодії і погодженості дій живих сил в еволюції людської тілесності, переходить зі сфери знань метафізичних у розряд цілого ряду взаємозалежних природничо-наукових досліджень і експериментальних розробок в галузі фізико-математичних, біотехнічних, кібернетичних та інших наук, що вивчають і моделюють системну цілісність і механізми руху у всіх життєво важливих функцій людського тіла, його взаємозв'язку з розумом і піднесеними прагненнями людської душі.

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів. Результати дисертації мають методологічну спрямованість у конкретній предметній області (теоретичного та експериментального вивчення) живих сил людської тілесності. Розроблена дисертантом концепція (методолого-синергетичного синтезу знань про сутність живих сил в еволюції людської тілесності) припускає інтеграцію метафізичного і діалектичного методів вивчення даного теоретичного предмета. Це створює передумови для вдосконалення (в умовах узагальнення нових даних постнекласичної фази розвитку наук про живе) традиційних підходів і формування нової, міждисциплінарної методологічної основи для подальшого дослідження проблем людської тілесності. Результати і висновки дослідження можуть бути використані не тільки у зазначених сферах наукового пізнання, але також й у практиці викладання відповідних циклів дисциплін у системі вітчизняної вищої освіти, у тому числі при читанні нормативних лекційних курсів по філософії і методології науки, культурології, аксіології і антропології.

Особистий внесок здобувача. Дана дисертація є самостійною науковою працею автора. Висновки і положення наукової новизни зроблені автором на основі особистих результатів, отриманих у процесі дослідження.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертації доповідалися на засіданнях кафедри філософії і соціології СГПУ імені А. С. Макаренка, у Центрі Гуманітарної освіти НАН України, а також на науково-практичних конференціях:

- “Вища освіта України і постнекласична наука: можливості синергетичного наближення (Київ 2002);
- на відкритій науково-методичній конференції “Фізична підготовка військовослужбовців” (Київ 2003);

– на міжнародній науково-теоретичній конференції “Фундаментальні знання і нові виміри раціональності, єдності епістимологічного і соціального аспектів (Вінниця 2003);

– на Всеукраїнській науковій конференції “Філософські проблеми синергетики: постнекласична трансформація наукового знання” (Суми 2003);

– на конференції „Міжнародні синергетичні питання пам'яті Іллі Пригожина" (Київ 2003);

– на другій відкритій науково-методичній конференції "Фізична підготовка військовослужбовців" (Київ 2004).

Публікації. Основні результати дослідження опубліковані в чотирьох наукових статтях, опублікованих у провідних фахових виданнях та тезах виступів на сьомі наукових конференціях.

Структура дисертації зумовлена логікою дослідження, що виходить із її загальної мети і структури дослідницьких завдань. Дисертація складається із вступу, двох глав (шести параграфів), висновків і списку використаної літератури. Повний обсяг дисертації складає 205 сторінок і містить 205 найменувань використаних літературних джерел.

Основний зміст дисертації.

У **вступу** обґрунтовується актуальність обраної теми дослідження, характеризується ступінь її наукової розробленості, визначається мета, дослідницькі завдання, методологічна основа, загальна структура і логіка дисертаційної роботи, її основні результати, наукова новизна, основні положення, які виносяться на захист й основний зміст глав і параграфів.

Перший розділ "Методологічний підхід до дослідження сутності живих сил організму" ставить своєю метою сформулювати загальний методологічний підхід до досліджуваного предмета.

У **параграфі 1.1.** першого розділу “*Метафізична постановка питання про природу і сутність "живої сили"*” розглядаються споконвічно загальні питання всякого буття, співвідношення тіла як матерії з розумом, співвідношення матерії і форми, питання про те, що є необхідно-сущим і можливо-сущим.

Проведено аналіз ряду філософських і конкретно-наукових поглядів на природу і сутність людської тілесності, які формувалися на різних етапах розвитку культури. Здійснено контекстуальне зіставлення різних уявлень по даній проблемі. Це дозволило

сформувати вихідне теоретичне поняття про зміст, значення і сутність живої сили, виявити основні якісні перетворення в концептуальному змісті історико-філософських і природничо-наукових підходів до тлумачення їхньої природи на дотеоретичному і теоретичному рівнях розвитку наукового пізнання. Залишаючи багато проміжних фаз проведеного дослідження і другорядних деталей звернемо увагу тільки на ті положення, узагальнення і висновки, які ввійшли в основне "ядро" власної концепції автора, що базується на історичних і сучасних даних історії науки, культури, філософії науки.

Жива сила вже в найдавніших поглядах і філософських вченнях з'являється як складна організація, що включає в себе духовні і тілесні структури (внутрішні і зовнішні). У різних емпіричних системах знання виробляються досить деталізовані описи деяких властивостей і окремих закономірностей функціонування органів людського тіла в загальному складі і структурі цієї тілесності.

Діючи, "живе тіло" (організм) прагне прийти в такий стан, при якому воно може не діяти актуально. А тому організм - накопичує енергію для майбутніх адаптивних реакцій у нових умовах життєдіяльності або непередбачуваних ситуаціях. Випереджаючи наступний хід викладу, ми змушені визначити, що на високій фазі теоретичного розвитку природничо-наукових і філософських знань вона буде названа "активною силою". Прагнучи до мінімізації своєї активності, організм змінює режим функціонування, переходить до опосередкованих форм взаємодії, коли замість нього (і "вигідним" для нього чином), починають діяти інші тіла, включені в найближче середовище його перебування.

Метафізична постановка питання про природу і сутність "живої сили" - продукт тривалого історичного розвитку наукового пізнання. Вона виникає тільки з переходом останнього до перших теоретичних побудов. Це дозволяє збагатити її поняттям "природа людини" на противагу "зовнішній природі" (космосу). Натурфілософські уявлення і форма, що зароджуються, наукові теорії, які дозволяють усвідомити, що вихід за межі суцього (для природного буття індивідуально організованої тілесності) відбувається об'єктивно, із закономірною необхідністю, при тому він здійснюється постійно, безупинно, і лежить у самій основі нашого буття.

Таке вирішення проблеми і є метафізичним у власному розумінні слова. Людська істота, оскільки вона за посередництвом свого тіла є активним "елементом" зовнішнього світу, входить до складу нескінченої і текучої природної дійсності, сама ця дійсність стає частиною природного світу людини. Метафізична диференціація

загального складу тілесності, спочатку в якості найпростішої бінарної опозиції душі і тіла, наприклад, сполучається з елементами їхньої взаємодії як протилежного в єдиному.

У параграфі 1.2. *“Аналітичний розділ “живої сили” на “діючу” й “активну”*” розкривається якісний стрибок у розвитку самої метафізики (від аристотелізму до методології нового часу і кантівських метафізичних початків природознавства). Доведено, що сам цей стрибок був пов'язаний з радикальними перетвореннями класичної метафізичної постановки питання по досліджуваному предмету. У новий час (Ф.Бекон, Р.Декарт, Г.Лейбніц, Б.Спіноза) зароджується нове тлумачення тілесності як універсума.

Саме Кант обґрунтовує принципову відмінність одного універсума тіл (у складі людської тілесності і сутності поведження живих систем взагалі) від природного універсума речовинних матеріальних тіл (неорганічної природи); він запропонував метафізичний розділ живих сил: “діючих” і “активних”.

Основний зміст даного параграфа підлягає обґрунтуванню плідності цієї ідеї у відношенні до логіки історичного процесу попереднього розвитку філософії, релігії і природознавства (класичного і некласичного); так само як до потреб розвитку сучасного етапу постнекласичної науки.

Варто підкреслити, що це безсумнівно плідне метафізичне рішення проблеми про склад, будову і сутність живих сил людської тілесності не завжди належним чином враховується в традиційних дослідженнях з даної проблематики. Тим часом прояв живих сутнісних сил людського організму в п-мірному соціальному просторі може бути і буває “діючим”, але не активним, у сенсі оптимальності вибору мети і стратегії поведження у відношенні раціонально-поміркованих цільових орієнтирів. І навпаки, активність прояву живих сил організму може приймати форму помилкової, ілюзорної хибної дії або бездіяльності.

Ми гадаємо, що в людському організмі “діюча” сила виконує функцію тілесної сили, у той час як “активна” сила - функцію “душевної” сили, що визначним чином впливає на загальний стан організму, фізичне здоров'я і фізичну культуру, сполучаючись із універсумом ментальних і духовних здібностей розумної істоти.

Отже, між ментальним і фізичним існує не випадковий, а саме необхідний зв'язок, доказ наявності якого і становить спеціальне, хоча і додаткове завдання наступного дослідження.

У параграфі 1.3. *“Діалектика взаємодії активних і діючих сил людської тілесності”* суть, зміст і наявні передумови рішення означених завдань розглядаються

спеціальними способами. Показано, що в різних метафізичних системах сам підхід до трактування людської тілесності, у тому числі проблематика взаємозв'язку розуму, душі і тіла, досліджувалися із протилежних, істотно різних якісних і кількісних сторін опису досліджуваного предмета. Тим самим накопичувалися теоретичні передумови для розвитку діалектичних ідей і подань у цій області знань. Однією із центральних проблем, яка важко вирішується, виявлялося трактування вихідних початків, спонукальних мотивів, різноманіття родів причин саморуху і пошук субстанціональних підстав активної (діяльності) природи і сутності людського розуму і людської душі.

Діалектика взаємодії активних і діючих сил людського організму аналізується нами в аспекті пошуку методів синтезу знань про цілісну природу живих сил у різноманітні форм і методів існування: тілесного, духовного, ментального. Це дозволяє накреслити контури всього наступного дисертаційного дослідження на основі "метафізично-синергетичного" підходу до розгляду відповідних аспектів і різновидів психофізіологічних проблем.

Показано, що метафізичні підходи до розробки вчення про душу і її взаємозв'язок з тілом не тільки не перешкоджають, але й припускають наступний синтез знань для розкриття діалектики взаємодії діючих і активних сил людського організму.

Ця взаємодія є активно формуючою і напрямною дієвістю. У силу її тілесний механізм стає знаряддям цілеспрямованих сил центральної інстанції живої істоти. У розумінні сутності "душі" і "тіла" досі ще переважає різкий, неминучий дуалізм, який сходиться у ретроспективі раціоналізму до картезіанства. Якщо душа є "субстанція мисляча", тіло-субстанція протяжна, то що може бути спільним між думкою і довжиною?

Критика з боку Лейбніця, що полягає у тім, що в картезіанстві змішується "чиста думка" з "живим суб'єктом", виявилась, як відомо, досить продуктивною, але аж ніяк не достатнім рішенням складної філософської проблеми.

Уявна корінна різнорідність між "мислячою" і "протяжною" субстанцією перетворюється (вже в концепції Спінози) у безперервну єдність. Цей теоретичний перехід до нового тлумачення сутності проблеми був зв'язаний, по-перше, із множинним трактуванням природи тілесного (тіла); по-друге, завдяки введенню принципу взаємозворотніх відображень у станах однієї субстанції (тіла) на різноманіття іншої субстанції (душі) і їх синтетичної, функціональної єдності (розум, дух, інтелект). В основі подвійності між "душевним" і "тілесним" буттям лежить та сама корінна єдність світла і життя, актуальність і потенційність, або ідеальність і реальність, у яких

ми раніше розглядали істоту самого душевного життя. Тим самим були створені ці та інші методологічні передумови для подальшого теоретико-діалектичного розгляду сутності живих сил у складі і родовій еволюції людської тілесності.

Другий розділ " Синергетичний синтез знань про багатомірність факторів еволюції людської тілесності" ставить своєю метою обґрунтувати світоглядну і методологічну роль теорії самоорганізації в синтезі знань про досліджуваний предмет.

У параграфі 2.1. другого розділу – *"Багатофакторність вимірів сутнісних сил людської тілесності"* – був проведений аналітичний огляд різних підходів до даної проблеми з метою окреслити контури тілесної реальності людини, або тілесності, що не є ні тіло саме по собі, або дух сам по собі.

Ми гадаємо, що тілесність, крім усього іншого, являє собою також і своєрідну інформаційну систему, в якій відбуваються найскладніші перетворення на біологічному, психологічному, соціальному і духовному рівнях його організації і самоорганізації, у тому числі саморегуляції. Всі вони так чи інакше пов'язані із законами функціонування і призначення тіла (біологічного організму). Тілесність, тобто динамічна і взаємовідображувана, саморегульована єдність трьох "універсумів" (тіла, розуму, душі) у їхніх різноманітних станах, взаємодіях, сполученнях живих сил, природним чином переборює умовлядно - "незвідний" дуалізм: ідеальний і матеріальний, душу і тіло, "високий" і "низький".

На природному рівні сутнісні сили людської тілесності проявляються у взаємозв'язку якостей і властивостей неорганічної й органічної матерії. У цьому контексті людська тілесність є також і свого роду "кінцева мета" еволюції різноманіття видів живих істот у природних умовах земного буття.

Людський організм на біологічному рівні являє собою відкриту систему, здатну до самоорганізації, завдяки обміну речовин, інформацією й енергією з навколишнім середовищем. Щоб відобразити безліч детермінантних причинних рядів, субстанціональних підстав і факторів еволюції людської тілесності (природних, біологічних, психологічних, соціальних, духовних, інформаційних і соціотехногенних) можна, досить умовно, розбити їх на класи якісно однорідних групових взаємодій. Це необхідно, для забезпечення переходу до кількісного вивчення і виміру різноманіття форм існування і взаємодії кожної особливої живої сили в складі людської тілесності. Завдання ускладнюється у зв'язку з тим, що сам феномен життя поведження живих систем, особливо із класу розумних істот - фактично об'єкт міждисциплінарного дослідження всього історичного і сучасного природознавства. Теоретична

неоднорідність специфічних методів, підходів, способів і техніки експериментування в цій сфері наукового пізнання (наук про живе) породжують широкий спектр філософських проблем методологічного і гносеологічного змісту. Проблема розробки методологічних підстав для здійснення багатofакторних вимірів сутнісних сил людської тілесності носить досить істотний, але приватний характер для досягнення єдиних інструментально-теоретичних форм синергетичного синтезу знань.

Проведене в даному параграфі дослідження показує принципову можливість виробити досить диференційовану і проте з досить прийнятним рівнем спільності систему детермінантних факторів живих сил людської тілесності.

Кожний з них має власну міру стійкості, стабільності функціонування (у природному середовищі перебування), так само як і граничні, функціональні відхилення від норм. Вони кооперативні. За певних умов їхні взаємодії можуть доходити до когерентного (резонансного) стану, коли незначні, малі впливи із зовнішнього середовища виводять цю систему на новий якісний рівень функціонування: доцільний (для організму), або навпаки - деструктивний, кожен з яких може бути як стійким, так і тимчасовим, нестабільним.

У їхній системній взаємодії можуть спостерігатися комбінаторні біфуркації, що призводять до розриву і деструкціям емерджентних зв'язків між природним, біологічним, психологічним, соціальним і духовним. При цьому, поява афектів (типу різних відхилень від норм, флуктуацій, різних хвороб тілесного і душевного стану людського організму), образно кажучи, так званих "дивних атракторів", є подією аж ніяк не дивною, а закономірною. Всі вони тим або іншим чином призводять до різного роду деструкціям організму. В остаточному підсумку до вичерпання ресурсів його живих сил у даному складі індивидно-репрезентованої тілесності.

З методологічної точки зору проблема багатofакторності виміру (у досліджуваному контексті) повинна бути звернена не стільки на саму тілесність (людського організму), скільки на потенціал й ошадливу витрату її (його) живих сил. Останнє припускає значне посилення уваги до проблематики сучасної геронтології, і при тім не в меншій мірі, чим до досліджень в області кібернетики, інформатики, генної інженерії, робототехніки або до розробок по синергетиці. А це, у свою чергу, стимулює інтенсивний пошук методологічних підстав для адекватного (даному завданню) синтезу знань.

У параграфі 2.2. *“Пошук підстав синергетичного синтезу знань про сутність живих сил людської тілесності”* ставить своєю метою синергетично, комплексним

чином інтерпретувати факти, отримані за допомогою різних рівнів відображення і методів пізнання живих сил.

З теоретико-пізнавального боку основне питання полягає в тому, щоб зрозуміти: яким чином синтезувати різноманіття історичних поглядів і теоретичних підходів до аналізу організму і людської тілесності? Його складність у тім, що жодна із окремих наукових дисциплін, з одного боку, ні тим більше суцільно спекулятивне, ізольоване від природничонаукового і сучасного математичного (обчислювального) і інформаційно-моделюючого (комп'ютерного) різновидів сучасного наукового експерименту, не можуть призвести до істотних новацій у цій області.

Характерною рисою сучасного етапу розвитку науки є універсальний еволюціонізм, з яким часто поєднується антропний принцип, що при його абсолютизації також веде до вад умоглядного антропоцентризму. Більш плідним засобом вдається об'єднання ідей і принципів теорії еволюції з методологією системного підходу і синергетики. Для цього є деякі підстави, тому що синергетичний об'єкт дослідження в достатній мірі близький до поняття про живу силу.

Флуктуації, тобто випадкові відхилення величин від їхнього середнього значення, постійно зустрічаються в системах, особливо живих. У рівноважних станах вони послабляються, а в нерівноважних - навпаки підсилюються, руйнуючи нормальний режим (або ритм) функціонування, той або інший різновид упорядкованості і заснованої на неї структури. В результаті чого виникає нестійкість у різних групових факторах. При цьому варто особливо враховувати, наприклад, що хімічна теплова рівновага настає тоді, коли всі ці процеси припиняються. Інакше кажучи, організм у стані рівноваги - це мертвий організм. Живий людський організм безупинно підтримує себе в далекому від рівноваги стані. Дуже відрізняючись від рівнодення, цей стан проте зберігає стійкість на протязі тривалих періодів часу.

Збереження і відтворення структури живих сил людської тілесності відбувається при безперервній зміні зовнішнього і внутрішнього середовища перебування. І саме ця природна здатність до збереження і відтворення не тільки цілісності живих сил, але і динамічно організованого і структурно впорядкованого їхнього різноманіття, є передумовою адекватного синтезу знань про досліджуваний предмет. При цьому кожен різновид особливої живої сили, як діючої так і активної, повинен розглядатися відносно взаємообумовленого самопородження.

Це робить можливим взаємне відтворення, припускає необхідне циклічне чергування (в режимах, ритмах поведінки і взаємодії) активних і діючих сил

людської тілесності. Нерівність робить її досить чутливою до флуктуацій (як внутрішніх, так і зовнішніх). Граничні значення припустимих відхилень від норми створюють діапазон варіацій для вибору майбутнього шляху розвитку. Такий вибір відбувається при створенні нової структури, що у свою чергу, не може залишатися незмінною в силу своєї відкритості і здатності народжувати в собі зміни.

У параграфі 2.3. *“Моделювання діючої й активної сили людської тілесності в робототехніці”* розглядаються прикладні аспекти відносно основного змісту розробленої дисертантом концепції. Передбачуваність в поведінці інформаційних, інтелектно-технічних, робототехнічних систем і машинних обчислювальних пристроїв стають об'єктом дискусії різного конкретнонаукового і філософського осмислення. Тому виникає питання як цю галузь технічної науки зіставити з людським організмом, його живими силами?

Дослідження, які зв'язані зі створенням роботів на основі даних про будову і принципи самоорганізації нервової системи людини, мотиваціях, способах здійснення і структурах людської поведінки, мають під собою досить великий, різнобічний (теоретичний й експериментальний) науковий матеріал. Тут він інтегрується у напрямку синергетичного синтезу знань на основі пріоритету інформаційно-технічного і соціотехногенного факторів, які в знятому вигляді відображають і всі інші, раніше нами проаналізовані. Це стало можливим, оскільки робототехніка поєднує в собі теорію механізмів (включаючи теорію приводів), методи теоретичної і прикладної кібернетики (включаючи теорію інформації і теорію автоматичного керування). В аспекті теоретичної і прикладної механіки синтез знань підпорядкований вивченню багатозв'язних нелінійних систем і конструкцій з багатьма ступенями волі. У свою чергу, це вимагає створення комп'ютерних інформаційних систем, приладів, пристроїв і засобів зв'язку по керуванню зазначеними системами в умовах неповної і неточної інформації про внутрішній стан і про умови зовнішнього середовища.

Однак, одним із узагальнених, синтетичних по змісту дослідницьких завдань, з'явилася потреба в різних способах упорядкування, структурування і квантування рухової і сенсомоторної активності в поведінці цілеспрямованих систем, що відповідають обробці інформації про просторово-тимчасову координацію дій роботів-антропоїдів, механізмів, пристроїв і маніпуляторів.

ВИСНОВКИ

1. Проведене нами дослідження показало, що на дотеоретичному рівні розвитку наукового пізнання цілісна сукупність живих сил має, головним чином, триадичну структуру: тіло - душа - розум. З розвитком наукової теорії, переходом від метафізичного способу і методу дослідження до діалектичного з'являється теоретико-множинна змістовна інтерпретація кожної із цих субстанцій й їхньої системної цілісності. Вони взаємодіють і відображаються одне в одного через різноманіття станів. Останні детермінуються конкретною сукупністю причинних рядів певних груп-факторів, які принципово не зведені до будь-яких бінарних опозицій або сполучень елементів цієї тріади навіть при теоретико-множинному їхньому тлумаченні. Жоден з її елементів не може існувати як самостійна субстанція й ізольована самість.

2. Суть метафізичної проблеми дослідження живих сил у еволюції історико-наукового й історико-філософського пізнання концептуально поділяється на два класи: клас “діючих” і клас “активних” сил. Розкрито якісний стрибок в тлумаченні “живих сил”. Він здійснився в переході від Аристотилізму до методології Нового часу. В працях Ф. Бекона, Р. Декарта, Г. Лейбниця, Б. Спинози виробляється нове тлумачення тілесності (як “універсума”), що є протилежним і одночасно переможним універсуму Природи.

Показано, що діапазон обмеження рухів у складі людської тілесності аж ніяк не зводиться до механічних або ж анатомічних обмежень. Вони мають не стільки субстрактно речовинну, скільки функціональну (самоорганізаційну) природу. Життєва сила організму (сукупність всіх його живих сил і здібностей) є функцією часу. Стійкість цих сил завжди дискретна і піддана природному руйнуванню з боку зовнішнього середовища перебування природної (природної, тобто земної, або штучної) і соціальної (соціотехногенної).

3. Розкрито закономірний теоретичний перехід від метафізичної фази дослідження живих сил людської тілесності до пізнання їхньої діалектичної природи і сутності у взаємообумовленому існуванні. При цьому відбувся якісний стрибок у розумінні сутнісної природи людської “душі”, людського “тіла”, їхньої множинної взаємодії, взаємного відображення і взаємообумовленого співіснування як двох родів тотальності в самовизначенні і бутті людського роду. Цей принцип тлумачеться як тотальність двоєдності духовного і тілесного, який задає просторово-часовий континуум буття індивідуального людського організму в навколишньому середовищі перебування: космічному, природному (геофізико-хімічному, біохімічному,

біосоціальному).

4. Єдність душі і тіла, безперервне взаємне відображення різноманіть їх станів один на одного задає просторово-часовий континуум однієї безлічі систем (індивідуального людського організму, його душі і тіла) на безлічі систем універсума, з якими перші обмінюються речовиною, енергією, інформацією, перетворюючись із “єдиного” в “множинне”. Багатофакторність причинної обумовленості, а отже, і потенційно можливої вимірності, кожної особливої форми існування, і видів дії живих сил людської тілесності досліджуються, починаючи з першопричини - природного фактора, а потім і всіх інших множинно організованих груп факторів (біологічних, психологічних, соціальних, духовних, соціотехногенних).

5. Кожний з досліджених факторів має складну систему параметрів, властивостей, відношень, підходів до їхнього вивчення в широкому спектрі природничих наук за допомогою різноманіття методів і форм наукового експерименту. У знятому вигляді і сама безліч цих факторів і багаторівнева структура їхніх взаємодій особливим чином виявляються в *соціальному факторі*, що є специфічним і унікальним як спосіб буття живих сил, а саме *людської* тілесності в загальній системі культури матеріальної і духовної.

6. Вимір сутнісних сил людської тілесності в розробленій дисертантом концепції синергетичного синтезу знань передбачається в систематизації по відповідним родам причинних детермінант, які виділяються багатопараметричними групами факторів.

7. Всі розглянуті нами рівні людської тілесності - природний, біологічний, психологічний, соціальний і духовний - у сукупності подають нам відкриту систему, де відбувається обмін речовиною, енергією й інформацією на кожному особливому рівні самоорганізації живих сил є органічно скорельованими. Вони кооперативні. Між ними існує синергетичний зв'язок і взаємодія. У системі детермінантних факторів живих сил людського організму можуть спостерігатися комбінаторні біфуркації, що призводять до розриву і деструкції емерджентних зв'язків між природним, біологічним, психологічним, соціальним і духовним. При цьому спостерігається з'явлення афектів (типу різних відхилень від норм, флуктуацій, різних хвороб тілесного і духовного стану людського організму), образно кажучи, так званих "дивних аттракторів". У системі живих сил останні є подією аж ніяк не дивною, а закономірною. Всі вони, тим або іншим чином, призводять до різного роду деструкціям організму. Це спостерігається при переходах від природного до штучного середовища перебування, так само як і при зіткненні з теоретичними і технічними проблемами при створенні

антропоїдних робототехнічних систем. Синергетичний синтез знань про сутність живих сил людського організму є також і одним з важливих напрямків у розробці сучасних філософських проблем ноосфери. Цьому завданню підпорядковувалось наприклад, створення штучних середовищ перебування земного людського життя при здійсненні космічних польотів, науково-технічному (робототехнічному) моделюванні діючих і активних сил людської тілесності. З натурфілософської і чисто теоретичної галузі наукового пізнання ці завдання переходять у розряд прикладних, спеціально-наукових, експериментальних, що вивчають і моделюють системну цілісність і механізми руху всіх життєво важливих функцій людського організму, його взаємозв'язку з розумом, вольовими й іншими ментальними здібностями суб'єкта .

Список опублікованих автором статей по темі дисертації:

1. Возний А.П. Раціоналізм у ретроспективі // Практична філософія, № 4, 2003. - С. 68-72.
2. Возний А. П. Особливості прояву теорії самоорганізації у фізичній культурі // Філософські науки. Збірник наукових праць. - Суми; СумДПУ, 2003. - С.61-68.
3. Возний А.П. Історичні етапи взаємозв'язку теорії самоорганізації і фізичної культури // Філософські науки. Збірник наукових праць. - Суми; СумДПУ, 2003. - С.138-144.
4. Возний А. П. Моделювання феномена "живої сили" людської тілесності в робототехніці // Мультиверсум. Філософський альманах: Збірник наукових праць. – К.: Український центр духовної культури, 2005. – С. 232-243.
5. Возний А.П. Особливості самоорганізації на біологічному рівні // Тези доповідей на науково-практичній конференції “Психосинергетика – на границе философии, естествознания, синергетики, медицины и гуманитарных наук” 10 – 12 вересня 2002 р. – Одеса, 2002. – С.31-32.

Анотації

Возний А. П. Дослідження сутності живої сили в еволюції людської тілесності (методолого-синергетический аналіз). - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за фахом 09.00.09 - філософія науки. - Інститут філософії імені Г. С. Сковороди Національної Академії Наук України. Київ, 2005.

У дисертації досліджена сутність живої сили в еволюції людської тілесності (методолого-синергетический аналіз).

Поняття "живі сили" організму визначається нами через Рід, у якості якого виступає єдине і системне різноманіття змісту "живого організму" і (життя як такого взагалі) і видові відмінності, що становлять системне різноманіття і способи прояву "живої сили".

Принциповим (для даного дослідження) і відносно новим є визначення протилежності між: "фізичною" (механічною) і "живою силою організму". Перша (сила), як відомо, визначається головним чином, як здатність опрацювати (у фізичному розумінні) або вивести зі стану спокою деяке фізичне тіло. На противагу цьому "жива сила" організму визначається нами як діюча творча активність (інтелектно-інноваційна креативність у конкурентному середовищі взаємодії штучного і природного інтелектів у біосферному і ноосферному вимірах людського буття). Тобто така творчо активна сила організму, що забезпечує його відтворення, збереження, і системно цільовий, вибірково спрямований розвиток, зміст якого відбивається (для людини) усвідомлено поставленою метою, тобто ідеальністю (волі, розуму, душі) залежно від стану і потенційних можливостей наявних матеріальних сил людської тілесності.

Ключові слова: тіло, людська тілесність, дух, душа, воля, розум, інтелект, метафізичний підхід, "жива сила організму", діюча й активна сила, діалектика їхньої взаємодії, двоєдина тотальність живих сил, синергетичний синтез знань, багатофакторність вимірів, системна цілісність, інтелектно-інноваційна креативність.

Возный А.П. Исследование сущности живой силы в эволюции человеческой телесности (методолого-синергетический анализ). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.09 – философия науки. – Институт философии имени Г.С. Сковороды Национальной Академии Наук Украины. Киев, 2005.

В диссертации исследована сущность живой силы в эволюции человеческой телесности (методолого-синергетический анализ).

Понятие “живые силы” организма определяется нами через Род, в качестве которого выступает единственное и системное многообразие смысла “живого организма” и (жизни как таковой вообще) и видовые отличия, составляющие системное многообразие и способы проявления “живой силы”.

Принципиальным (для данного исследования) и относительно новым есть определение противоположности между силами: “физической” (механической) и “живой силой организма”. Первая (сила), как известно, определяется главным образом, как способность произвести работу (в физическом смысле) или вывести из состояния покоя некоторое физическое тело. В противоположность этому “живая сила” организма определяется нами как действующая творческая активность (интеллектно-инновационная креативность в конкурентной среде взаимодействия искусственного и естественного интеллектов в биосферном и ноосферном измерениях человеческого бытия). То есть такая творчески активная сила организма, которая обеспечивает его: воспроизводство, сохранение, и системно целевое, избирательно направленное развитие, содержание которого выражается (для человека) осознанно поставленной целью, то есть идеальностью (воли, разума, души) в зависимости от состояния и потенциальных возможностей наличных материальных сил человеческой телесности.

Проведенное нами исследование показало, что целостная совокупность живых сил человеческого организма имеет триадическую структуру: тело – душа – разум, и несводимо к любым бинарным оппозициям или сочетаниям элементов этой триады. Ни один из ее элементов не может существовать как самостоятельная субстанция и изолированная самость.

С методологической и научно-методической точек зрения немаловажное значение придавалось не только диалектическим подходам к исследованию проблемы живых сил, но также и метафизическим подходам, включая плодотворные и негативные уподобления и отождествления человека, с одной стороны – с растительным и животным миром (в антропологическом и натуралистическом измерениях его телесности), а с другой стороны – с механизмами и машинными устройствами, обладающими способностями к рациональному, целенаправленному, избирательному поведению, сопряженному с решением некоторых эвристических задач.

Наше исследование, проведенное на большом (междисциплинарном) историческом и теоретическом материале, показывает, что ограничение движений в составе человеческой телесности отнюдь не сводится к механическим или же анатомическим ограничениям, которые накладывают природа и окружающая среда на биофизическую структуру его организма. Жизненная сила организма (совокупность всех его живых сил и способностей) есть функция времени. Устойчивость этих сил всегда дискретна и подвержена естественному разрушению со стороны внешней среды: природной и социальной. Поэтому устойчивость живых сил организма всегда относительна и зависит от динамики взаимодействия внутренней и внешней среды обитания. Показано, что целостная, системная, самоорганизующаяся природа всей совокупности живых сил человеческой телесности всегда опережает и возвышается над функциональными возможностями антропоидных машинообразных моделей, машин и интеллектно-технических устройств различного предназначения.

Ключевые слова: тело, человеческая телесность, дух, душа, воля, разум, интеллект, метафизический подход, “живая сила организма”, действующая и активная сила, диалектика их взаимодействия, двуединая тотальность живых сил, синергетический синтез знаний, многофакторность измерений, системная целостность интеллектно-инновационной креативности.

Vozniy A.P. Investigation of living force essence in the evolution of human organism (methodologic-synergetic analysis)

Decertation on the degree of kandidate of philosophic sciences on the speeciality 09.00.09. – the Philosophy of Science – The G.S. Skovoroda Institute of Philosophy of the National Academy of Science of Ukraine Kiev, 2004.

The essence of living force in the evolution of human organism is investigated in the decertation.

The sense of the organism's living force is determined by rod, in the character of which comes out the unique and typological variety of the sense of living organism and typological differences that from the system variety of ways of living force revealing.

Relatively for the decertation is the determination of opposition of phisical force and living force of the organism. The first, as known, is determined mainly as ability to carry out the work (in the phisical sense) as to raise the phisical body from the still condition. By contrast with this the living force of the organism is determined as creative activity (intellect – innovative creativity in the competitive environment of the interaction of the artificial and natural intellect in biospheric and noospheric dimensions of human existence.) This creatively active force of the organism consists of reproduction, custody and development of special purpose and direction, the sense of which is expressed by the certain aim, that is perfectness of will, mind, soal that depends on condition and potential abilities of available force of human organism.

The key words are: body, human organism, spirit, soal, ul with gness, mind, intellect metaphsical approach living force of organism, phisical and mental force of organism, dialectics of their interaction, double totality of living force, knowledge synergetic synthesis, system integrity of intellect-innovational creativity.